

RASPAD AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE I POJAVA NASLJEDNIH DRŽAVA
U SVJETLU INTERNACIONALNOG SIMPOZIJUMA U BEČU OD 21. DO 25.
OKTOBRA 1968. GODINE

Jesen 1918. godine donijela je kraj Austro-Ugarske i obilježila nastanak na njenom tlu novih nacionalnih i polinacionalnih država, pa je 50-togodišnjica ovog značajnog historijskog događaja bila prilika da se u Beču okupe historičari iz zemalja nasljednica i drugih zemalja i da o mnogim pitanjima novije historije naroda Dunavskog bazena izlože rezultate svojih istraživanja. Inicijator ovoga Internacionalnog skupa historičara bio je Bečki institut za istočnu i jugoistočnu Evropu, a u njegovom radu od 21. do 25. oktobra 1968. godine uzelo je učešća oko 170 historičara srednjoevropskih zemalja: Austrije, Mađarske, Čehoslovačke, Rumunije, Jugoslavije, Poljske, zatim iz Velike Britanije, Francuske, Savezne Republike Njemačke, SSSR-a i SAD. Pola stoljeća distance od raspada Austro-Ugarske omogućilo je historičarima da objektivno prikažu posljednje dane Monarhije koji su za njene zvanične političke faktore, kao i za neke predstavnike Antante izvjesno značili vojni poraz Habsburškog mnogovjekovnog carstva, ali ne i gubitak nade u mogućnost daljeg opstanka ove države, dakako reorganizirane i reformirane u duhu novih potreba i odnosa.

Učesnici simpozijuma saslušali su veliki broj referata, koreferata i saopštenja u kojima su njihovi autori prikazali raspad Austro-Ugarske u svjetlu diplomatskog i vojnog razvoja događaja, analizirali ekonomsku situaciju Dunavskog bazena poslije propasti Monarhije i, napokon, učinili napor u osvjetljavanju nacionalnih konflikata u procesu nastajanja zemalja nasljednica.

Na počasnom mjestu, kao prolog simpozijumu, našli su se referati austrijskih historičara prof. dra Richarda Plaschkea (»Revolucionarne težnje u završnoj borbi Dunavske monarhije«) i prof. dra Fritza Fellnera (»Raspad Dunavske monarhije u svjetsko-historijskoj perspektivi«), koji su potvrdili novi duh savremene austrijske historiografije, koja svoj predmet nalazi u modernoj historiji svoje zemlje. Ovaj novi duh savremene austrijske historijske nauke ogleda se prvenstveno u njenoj emancipaciji od historijske škole, koja je bila duboko prožeta monarhizmom, i koja je decenijama vladala u austrijskoj historiografiji, predstavljajući tako jedan od najznačajnijih idejnih stubova carstva, a poslije propasti osnovu nade u njegovu restauraciju. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da je nova generacija austrijskih historičara rođena u Prvoj Republici, da se formirala u Drugoj Republici, kada je u svijesti austrijskog građanina preovladalo saznanje o apsurdnosti svakog obnavljanja Habsburške monarhije. Upravo tim duhom bila su inspirisana i prožeta uvodna predavanja austrijskih historičara. Dok je profesor Plaschka ponesenim stilom i jezikom svoga predmeta — revolucionarna kretanja u Monarhiji u jesen 1918. — analizirao porođajne muke rađanja Prve Republike Austrije, profesor Fellner je u svjetsko-historijskoj perspektivi i tendencijama historijskog razvitka tražio naučno objašnjenje značajnog historijskog fenomena — raspada Habsburškog carstva.

Materija simpozijuma bila je razvrstana u tri tematska kruga: a) diplomatski i vojni razvoj u jesen 1918; — b) socijalne i ekonomske posljedice rata i revolucionarne pojave u Evropi, i c) demokratizacija srednjoevropskih sila i nastanak država nasljednica. Karakteristično je da su glavni referenti u prvom i drugom tematskom krugu bili historičari iz socijalističkih zemalja »nasljednica«, dok su uvodni referati u trećem krugu pripali historičarima iz SAD i Poljske. Historičari iz Austrije, kao i historičari iz drugih zemalja učestvovali su sa koreferatima i diskusionim priložima u svim tematskim krugovima.

O djelatnosti austro-ugarske diplomatije u posljednjim mjesecima pred slom referirao je jugoslavenski historičar dr Bogdan Krizman. Oslanjajući se na nove arhivske izvore, Krizman je veoma pedantno pratio diplomatsku aktivnost Monarhije, koja je, osjećajući svu dubinu krize u kojoj se u završnim mjesecima prvog svjetskog rata našla habsburška država, pokušavala da spekulacijama izbjegne katastrofu. Razlike u vrhovima Monarhije i Njemačke o ratnim ciljevima i u ocjeni situacije nisu se produbljivale, iako je upravo takvu tendenciju nosio sam razvoj događaja, jer rukovodeći faktori u Monarhiji nisu imali snage da u posljednjem trenutku odvoje zemlju od Njemačke. Poslat u Švajcarsku 11. oktobra, da ispita položaj Monarhije kod Antante, Graf Đula Andrašić mlađi, koji će zatim postati posljednji ministar spoljnih poslova Austro-Ugarske, imao je utisak da Saveznici nisu donijeli konačnu odluku o sudbini Monarhije i da bi se za nju još mogli postići podnošljivi uslovi, ako bi vrhovi Monarhije pokazali spremnost na raskid sa Njemačkom i na separatan mir. U krugovima vlada Francuske i Engleske smatralo se da je moguće sačuvati Habsburšku monarhiju od raspada, ukoliko su car i vlada Monarhije u stanju da djelom potvrde da su im važniji interesi njihovih naroda nego interesi Njemačke, drugim riječima, u koliko su u stanju da se oslobode diktata iz Berlina. Francuska je odlučno bila protiv proširenja Njemačke priključenjem njemačkog dijela Austrije, a Velika Britanija je, čak, dopuštala postojanje jednog državnog saveza sa Habsburgom na čelu.

Iako je raspolagala dragocjenim informacijama o stavovima državnika Antante prema položaju Monarhije o poslijeratnom uređenju Evrope, austrijska diplomatija nije bila sposobna da učini spasonosan potez. Od prijema Wilsonove note, od 18. X, trebalo je devet dana da se izradi odgovor (27. X) u kome vlada Monarhije izjavljuje da odobrava Wilsonovo gledište o pravima naroda Austro-Ugarske, posebno o pravima Čehoslovaka i Jugoslavena na samostalnu državu, i da joj više ništa ne stoji na putu da otpočne pregovore o prekidu rata i o miru. Nota je predata Stejt departamentu tek 29. X, a već dva dana kasnije, 31. X, u Versaju je sklopljen ugovor o primirju sa Austrijom. Ni ovakav tok događaja, Monarhiji sasvim nenaklonjen, na bečkom dvoru nije dobio realnu ocjenu. Naprotiv, car Karl je i poslije poraza gajio nadu da će ga države Antante na mirovnoj konferenciji tretirati kao vrhovnog predstavnika nove državne organizacije u Dunavskom bazenu. Ali 7. XII vlade u Parizu, u Londonu i Vašingtonu definitivno su sahranile ovakve iluzije notom u kojoj se kaže da su sami narodi Austro-Ugarske Monarhije donijeli odluku o njenom raspadu.

O vojnom slomu centralnih sila 1918. godine referirao je češki historičar dr Karel Pichlík. Podrobnom analizom vojne situacije Centralnih sila u posljednjoj godini rata Pichlík je do kraja obesnažio njemačku tezu da se njemačka armija vratila sa frontova svjetskoga rata nepobijeđena na bojnou polju.

Prelaz iz 1917. u 1918. godinu otvarao je Centralnim silama realnu nadu da će ostvariti svoje ratne ciljeve. Isključenje Rusije iz rata do kojeg je došlo zahvaljujući oktobarskoj revoluciji omogućilo je vodećim Centralnim silama da svoje vojne efektive usmjere na zapadne frontove. Ono što nisu postigle u proljeće i ljeto 1915, krajem 1917. godine postalo je stvarnost.

Odbrambene linije Centralnih sila na Balkanu bile su relativno čvrste.

Položaj armija Austro-Ugarske na jugozapadnom frontu bio je veoma siguran.

U to vrijeme samo su Englezi uspjeli u Palestini da prodru u Gazu, da zauzmu Jafu, a zatim Jerusalem.

Armije vodećih Centralnih sila su u završnoj fazi rata relativno lako prebrodile veliki januarski štrajk, koji je izbio najprije u Monarhiji, a zatim u Njemačkoj i koji je nagovještavao veliku socijalnu buru.

Da bi vojnim snagama Antante nanijele odlučujući udarac, Centralne sile su riješile da u proljeće 1918. godine preduzmu ofanzivne operacije na zapadnom frontu.

Majski susret u Spa obadva cara i šefova generalštabova doveo je do sporazuma, koji je sudbinu Austro-Ugarske trajno povezao sa pobjedom ili porazom njemačkog oružja.

Novi njemački napad počeo je 9. juna, ali je već 14. juna bio zaustavljen. 15. juna austrougarska armija otpočela je ofanzivu na jugozapadnom frontu, koja je kroz 10 dana završena neuspjehom. Pa ipak, borbeni moral vojnih jedinica još nije bio narušen.

Mjesec dana kasnije, 16. jula, otpočeo je francuski protivnapad, koji je bio toliko uspješan da je njemačka komanda bila primorana da naredi povlačenje. 8. avgusta, kada su brojem i ratnom tehnikom nadmoćne snage Antante izvršile prodor njemač-

kog fronta u Francuskoj, postao je »crni dan« njemačke armije. U septembru je uslijedila ofanziva Antantinih truba na Balkanu i na Srednjem istoku.

Vojni neuspjesi u armijama Centralnih sila — (Bugarska je zaključenjem separatnog mira u septembru 1918. izbačena iz borbenog fronta) — prouzrokovali su pojavu masovnog dezerterstva, a zatim otpore vojnika daljem vođenju rata, koji su se razvili u revolucionarne akcije i pobune čitavih garnizona. Pobunjenici su zahtijevali neodložno zaključenje mira i isticali republikanske i socijalističke parole. Pa ipak, do oktobra 1918. niko u njemačkoj vrhovnoj komandi nije računao sa kapitulacijom. Još u ljeto Ludendorf i Hindenburg bili su uvjereni u sposobnost njemačke armije da se i u 1919. godini održi na francuskoj teritoriji. Sada je priznanje poraza i zaključenje primirja postalo jedini izlaz.

Vojna situacija Centralnih sila u oktobru 1918. godine dovela je odgovorne faktore Njemačke do saznanja da je uporedo sa porazom u ratu neizbježan raspad Austro-Ugarske monarhije, prema kome oni moraju da zauzmu stav i odrede svoju političku aktivnost. Njihovo stanovište u ovom pitanju bilo je sljedeće: ako nije bilo moguće spriječiti nastajanje nacionalnih država na teritoriji Habsburške monarhije, interes Njemačke je tražio da se podrže iredentistički pokreti austrijskih i čeških Nijemaca sa tendencijom njihovog priključenja Njemačkoj. Ovim duhom bili su prožeti memorandumi cara Wilhelma II i generala Ludendorfa od 14. X 1918. godine. Ludendorf je, štaviše, smatrao da sva teritorija Austrije na kojoj žive Nijemci treba odmah da se priključi Njemačkoj. Ove aspekte njemačke politike u posljednjem mjesecu I svjetskog rata razmatrao je češki historičar dr Jiri Koralka u svome koreferatu »Držanje njemačkog rajha prema težnjama za obrazovanje nacionalnih država u Cislajtanijski«.

Poslije opšte konstatacije da su pri raspadu Monarhije sudjelovale i privredne suprotnosti koje je donio kapitalistični razvitak ove polinacionalne države, mađarski historičari prof. dr Ivan Berend i prof. dr György Ranki u težište svog referata postavili su privredne probleme koji su se otvorili u nasljednim državama. Pada u oči da su države nasljednice baštinile veoma različit privredni potencijal Monarhije. Ovo nasljedstvo nije odgovaralo ni veličini pojedinih zemalja ni brojnosti njihovog stanovništva. Najznačajniji dio privrednog potencijala — 70% čitavog privrednog kapaciteta Cislajtanijske — pripao je Čehoslovačkoj. I Mađarska je prošla relativno dobro, jer je na njenoj teritoriji, koja je obuhvatala trećinu bivše mađarske državne teritorije, ostalo 41% ranijeg stanovništva i 55% industrijske proizvodnje. Poslije rata u najtežoj ekonomskoj situaciji našle su se zemlje koje su doživjele najdublje socijalne potrese. Republika Austrija nalazila se u katastrofalnom ekonomskom stanju, bez životnih namirnica i sa 200.000 nezaposlenih industrijskih radnika. Poljoprivredna proizvodnja u Mađarskoj iznosila je 1919. godine 1/3 predratne produkcije, a industrijska proizvodnja iste godine mogla je da pokaže 15—20% mirmodopske predratne proizvodnje. Samo je češka industrija u 1918. godini bilježila 50% predratnog nivoa produkcije. Izlaz iz ovih teškoća tražio se i našao u uvozu kapitala.

Sličnu ekonomsku situaciju imale su Jugoslavija, Rumunija i Poljska. Pokazalo se da je zajednički život u okviru carstva za sve zemlje nasljednice imao određene uzajamne prednosti kao i minuse. Prednosti su, na primjer, imale austrijska i češka industrija i mađarska poljoprivreda. Na drugoj strani, teški uslovi u okviru Monarhije postojali su za austrijsku i češku poljoprivredu i za mađarsku industriju potrošnih dobara. Međutim, Monarhija je pokazivala privredno jedinstvo, koje je bilo uspostavljeno integracijom razvijenih i, s druge strane, integracijom njenih agrarnih područja. Kraj Monarhije značio je i kraj ovog ekonomskog jedinstva, jer su zemlje nasljednice sada težile uspostavljanju svoje ekonomske samostalnosti. Primjenjujući protekcionističke carine i zabranu uvoza, nove države su se međusobno ekonomski zatvorile. U okviru Monarhije za njih nije postojalo pitanje izvoza, jer je unutrašnje tržište moglo da apsorbuje najveći dio privredne proizvodnje. Sada je paralizovanje spoljne trgovine još više pooštravalo njihovu i onako tešku ekonomsku situaciju. Međusobna trgovina ovih zemalja, stimulirana prirodnim okolnostima, susjedstvom, istorijskim tradicijama, usljed autarhičnih težnji, svedena je na minimum i iznosila je jedva 10—15% njihove ukupne spoljne trgovine. Svojim najvećim dijelom spoljna trgovina ovih zemalja u međuratnom periodu bila je orijentirana prema zapadno-evropskim državama, dok ih od sredine 30-tih godina nije zamijenila Hitlerova Njemačka. Na liniji privredne autarhije u Austriji se uz razvijene predioničke kapacitete podizala tkuća industrija, a u Čehoslovačkoj predionička industrija uz razvijenu tkuću industriju. Iz istih motiva Austrija je jačala svoju mlinsku industriju. U svakoj zemlji nasljednici bila je prisutna tendencija da se kompletiraju privredni kapa-

citeti kako bi tako postigle ekonomsku samostalnost. Posljedice ove politike ispoljile su se u mnogim paralelnim kapacitetima usljed čega su austrijska i češka tekstilna industrija izgubile značajan dio tržišta i našle se u kritičnoj situaciji, a mađarska mlinska industrija, koja je podmirivala potrebe cijele Monarhije, sada je pokazivala svega 3/4 predratnog produkcionog nivoa. U takvim uslovima najznačajniji napredak u ovim zemljama ostvarile su tekstilna i druge grane lake industrije. Ali zatvoreni, tijesni, prirodni privrede protivni okviri autarhije onemogućili su u većini ovih zemalja da se izgradi moderna nacionalna privreda koja bi na svjetskom tržištu bila konkurentno sposobna. Autori smatraju da karakterističan primjer pokazuje privredni razvoj Mađarske između dva rata. Dok je njena tekstilna industrija povećala proizvodnju četiri puta, industrija sredstava za život je znatno opala, teška industrija i poljoprivreda su stagnirale, usljed čega je nacionalni dohodak godišnje rastao samo za 1,5%. Hronična nezaposlenost bila je neizbježni pratilac ekonomskog razvitka zemalja nasljednica. Iz ove analize mađarski istoričari Berend i Ranki izvukli su zaključak da privredni problemi koje je otvorio raspad Monarhije nisu našli rješenja u zemljama nasljednicama između dva rata.

Sovjetski istoričar prof. dr Vladimir Turok-Popov, jedan od najboljih sovjetskih poznavalaca istorije naroda Habsburške monarhije, u svome referatu analizirao je uticaj oktobarske revolucije na previranja i procese koji su doveli do raspada Monarhije (»Ruska oktobarska revolucija i njen uticaj na slom Austro-Ugarske monarhije«). Ovaj uticaj on je na prvom mjestu tražio i nalazio u odjeku koji su u radničkoj klasi, narodima i armiji Monarhije imale velike parole Oktobra: mir, socijalizam i pravo naroda na samoodređenje do otcjepljenja. Štrajkovi, posebno veliki januarski štrajk 1918. godine, masovna pojava zelenog kadra, težnja brojnih naroda Austro-Ugarske za izdvajanjem i uspostavljanjem samostalnih država — izraz su opšte društvene i političke krize Monarhije, jedne izrazito revolucionarne situacije, koja je već sama sobom predstavljala podršku socijalističkoj revoluciji u Rusiji, ali se istovremeno i sasvim direktno inspirisala njenim dostignućima i porukama. Koliko su revolucionarne akcije bečkih radnika i nacionalno oslobodilačke težnje naroda Monarhije bile značajne za položaj oktobarske socijalističke revolucije i perspektivu socijalizma, svjedoči i proglas koji su narodima Austrije 3. XI 1918. uputili Lenjin, Sverdlov i Kamenjev očekujući da će socijalistička revolucija nastaviti svoj pobjedonosni hod u zemljama srednje i zapadne Evrope. U ovom proglasu predstavnici sovjetske vlade pozdravljaju revoluciju naroda Austro-Ugarske, koji su uspjeli da zbace vlast Habsburgovaca, pozivaju ih da ne dozvole da vlast uzmu reakcionarne monarhije i kontrarevolucionarne buržoazije, da ne stanu na pola puta, već da na ruševinama stare države stvore zajednicu slobodnih naroda.

U okviru tematike »Demokratizacija srednjih sila i nastanak država nasljednica« podnesena su takođe dva uvodna referata. Američki istoričar austrijskog porijekla, pisac obimnog i poznatog djela »Nacionalni problem Habsburške monarhije«, prof. dr Robert Kann imao je referat pod naslovom »Demokratski princip u opreci sa slomom Austro-Ugarske i razvojem država nasljednica«. Organizaciju političkog života u nasljednim državama u poredenju sa situacijom u Monarhiji Kann razmatra sa stanovišta političkog pluralizma, koji po njegovom mišljenju predstavlja potvrdu stepena demokratije. Ne navodeći nijednu državu kao obrazac političkog pluralizma, Kann je već u početku svoga referata ukazao na primjere Vajmarske republike i francuske Treće republike, u kojima je, po njegovoj ocjeni, velika rascjepkanost političkog života predstavljala više faktor ugrožavanja, nego konsolidacije i unapređenja demokratije. Austro-Ugarska Monarhija poznavala je pretežno pluralizam u nacionalnom, a ne u socijalnom i ideološkom političkom pravcu. Ona nije pružala mogućnost za egzistenciju ideološki supranacionalnih velikih partija. Čak je u posljednjoj deceniji pred sam rat i sama socijalna demokratija postala žrtva nacionalne pocijepanosti. S tim u vezi Kann upozorava da bi pogrešno bilo pretpostavljati da bi postojanje velikih partija koje bi svojim organizacijama pokrivale bilo države Monarhije, bilo cijelo carstvo, osiguralo dalji opstanak Austro-Ugarske. Njegova je teza da je nacionalno atomiziranje u smislu demokratskog pluralizma imalo negativan značaj za Monarhiju.

Sa stanovišta političkog pluralizma on analizira i izgrađuje svoje ocjene o političkom poretku zemalja nasljednica. Pri tome ih je razvrstao u tri grupe u skladu sa stepenom političkog pluralizma u njemu. Prvoj grupi pripadaju zemlje sa sistemom zapadne političke demokratije — Austrija i Čehoslovačka, u drugu dolaze zemlje sa mješovitim oblicima demokratije i autoritativnih režima — Jugoslavija i Rumunija, u treću grupe spada Mađarska sa autoritativnim Hortyjevskim režimom.

Iako su Austrija i Čehoslovačka bile znatno jače prožete demokratizmom nego druge države nasljednice, njihova nadmoć u tome pogledu u poređenju sa Monarhijom nije bila tako velika kakvo je to moglo da izgleda. Pokazalo se da je u ovim zemljama politički pluralizam bio kratkog vijeka. U Prvoj austrijskoj republici on je bio likvidiran pod uticajem autoritativno-fašističkih snaga, u Čehoslovačkoj pod uticajem spoljnog faktora, pri čemu je značajan momenat bio taj što Čehoslovačka u toku dvije decenije nije bila sposobna da uspostavi sintezu između nacionalnog i političkog pluralizma. U konstitucionalnim monarhijama, Jugoslaviji i Rumuniji, situacija se znatno razlikovala. 1919. godine u Rumuniji je bilo deset partija, od kojih je Nacionalna rumunska partija u Parlamentu imala dvije petine poslanika. Nacionalne manjine u Rumuniji, na prvom mjestu Nijemci, Mađari i Jevreji, koji su sačinjavali 28% čitavog stanovništva, nisu imale u parlamentu nikada više od 5% mandata. O političkom pluralizmu u Jugoslaviji može se govoriti u prvoj deceniji njenog postojanja. Njegovu osnovu predstavljao je nacionalizam koji je bio izraz pijemontske uloge Srbije u pogledu jugoslavenskog ujedinjenja. Međutim, zaoštavanje nacionalne borbe i uvođenje kraljevske diktature 1929. učinili su kraj političkom pluralizmu u jugoslavenskoj državi. Iz svoje analize Kann je izveo zaključak da uticaj nacionalizma u zemljama nasljednicama nije bio predupreden na dužu perspektivu pomoću političkog pluralizma, kao što nije bio predupreden ni u samoj Monarhiji. Njen raspored bio je djelo nacionalno-revolucionarnog pokreta zapadnog tipa, kao što bi, po Kannovom mišljenju, isti cilj bio postignut i pobjedom socijalne revolucije u Ljenjinovom smislu pod vodstvom revolucionarne elite industrijskog radništva. Klasične, nacionalne i političke suprotnosti u Monarhiji bile su veoma zategnute i išle su u prilog njenom raspadu. Stojeći na stanovištu da ne postoji univerzalni lijek za rješavanje nacionalnih pitanja za sva vremena, Kann na kraju podvlači da nikada nije bio učinjen pokušaj obimne socijalne reforme koja bi stvorila mogućnost za rješavanje nacionalnih pitanja u okviru Monarhije.

Poljski istoričar prof. dr Henryk Batowski u svome prilogu, koji predstavlja drugi uvodni referat u trećem tematskom krugu, razmatrao je nacionalne konflikte pri nastajanju zemalja nasljednica i konstatovao da nacionalni sukobi koji su razorili Dvojni monarhiju nisu bili likvidirani njenim raspadom. Neke države nasljednice bile su s obzirom na nacionalnu strukturu, polinacionalne države, a u etničkom pogledu gotovo potpuno jedinstvene države bile su jedino Republika Austrija i nova mađarska država. Nacionalni sporovi i sukobi nastavljeni su u novim državama, iako njihov nacionalni sastav, izuzimajući Jugoslaviju, nije bio tako kompleksan kao u Austro-Ugarskoj. Dvije u Monarhiji vladajuće nacije došle su u dijelovima odvojenim od Austrije i Mađarske pod političko vodstvo naroda, koji su se u Monarhiji nalazili u potčinjenom položaju. Po mišljenju prof. *Batowskog*, svoj novi položaj naročito teško su osjećali Nijemci u Sudetima u Čehoslovačkoj i u slovenačkom dijelu Jugoslavije. Ako je Austro-Ugarska mogla da pokaže devet nacionalnih sukoba, situacija poslije 1918. sa stanovišta brojnosti nacionalnih sukoba se pogoršala — sada je takvih sukoba bilo sedamnaest. Bitno poboljšanje sastojalo se jedino u tome što su ranije poodređeni narodi došli u položaj državnih naroda. Naročito su značajni bili sukobi slovačko-češki i hrvatsko-srpski. Dok je slovačko-češki sukob prije 1918. bio nepoznat, jer je nastao u uslovima nove države, hrvatsko-srpski sukob imao je svoju predistoriju u Monarhiji. U nedjeljama prevrata činilo se da će svoje razrješenje naći u jugoslavenskoj ideji, a u novoj državi dobio je razmjere koje su predstavljale stalnu opasnost za njen opstanak. U ovim državama vladajući faktori su pokušavali da stvore novu državnu nacionalnost, čehoslovačku i jugoslavensku naciju, u kojima je trebalo da iščeznu slovačka i hrvatska narodnost, što nije bilo namijenjeno češkoj i srpskoj narodnosti kao protagonistima novih državnih nacija. Ako su čehoslovakizam i jugoslavizam kao državni pojmovi bili sasvim razumljivi, kao pojmovi narodnosti oni su bili neprihvatljivi. Svoja razmatranja profesor *Batowski* zaključuje tvrdnjom da stvarna samouprava u državi predstavlja gotovo uvijek efikasno sredstvo protiv nacionalnih sukoba. U tom smislu on smatra da bi princip teritorijalne autonomije u nekim zemljama nasljednicama imao pozitivan značaj. Međutim, vlade nekih zemalja, bojeći se separatističkih težnji, bježale su od autonomije i pribjegavale centralističkim mjerama, koje su često u praksi imale djeinstvo suprotno njihovim motivima i koncepcijama. Tako su neke zemlje nasljednice pokazale nesposobnost da riješe nacionalno pitanje, koje je bilo jedan od bitnih uzroka raspada Monarhije, na čijim su ruševinama one same nastale.

Brojni koreferati, kojih je bilo preko četrdeset, i zatim diskusija, vodena po tematskim krugovima, predstavljali su bogatu dopunu i razradu osnovnih tema ovoga

veoma korisnog i interesantnog internacionalnog naučnog skupa. Neka nam bude dozvoljeno da ovde ukažemo na priloge bečkog istoričara dra Rudolfa Necka («Austrijski radnički pokret od januara do novembra 1918. godine»), engleskog istoričara prof. Huga Seton-Watsona («Supranacionalno carstvo i nacionalna država prije i poslije 1918. — istorijska razmatranja»), sovjetskog istoričara dra Jurija Pisareva («Oslobodilačka borba Južnih Slovena i planovi za preobražaj Austro-Ugarske monarhije u godinama 1917—1918»), rumunskog istoričara prof. dra Mirona Constantinescu («Legitimitet obrazovanja nacionalnih država nasljednica»), češkog istoričara dra Zdeneka Šollea («Prilog čehoslovačkog oslobodilačkog pokreta u prvom svjetskom ratu demokratizaciji srednje Evrope»), iako smo uvjereni da bismo mogli produžiti ovu listu veoma uspješnih koreferata, od kojih će mnogi zadovoljiti naučni interes istoričara koji izučavaju specijalne aspekte i momente ove nesumnjivo značajne istorijske materije.

Nadamo se da smo ovom našom informacijom nagovijestili kako je savremena istorijska nauka široko i duboko zahvatila istorijsku materiju koja je bila predmet Internacionalnog simpozijuma pripremljenog povodom 50-godišnjice sloma Austro-Ugarske monarhije. Iako gotovo svaki njegov prilog znači poziv na diskusiju, koja u toku simpozijuma nije izostala, ovdje bismo se samo marginalno osvrnuli na razmatranja mađarskih istoričara Berenda i Rankia i zatim na neke poglede američkog istoričara Roberta Kanna.

Mišljenja smo da je pitanje izvora ekonomskog nacionalizma u zemljama nasljednicama od prvorazrednog značaja za njegovo objašnjenje i razumijevanje. Autarhične težnje u privredi zemalja nasljednica koje u svome referatu analiziraju mađarski istoričari Berend i Ranki imaju nesumnjivo svoje korijene i u političkim odnosima njihovih naroda u periodu Monarhije. Naime, težnja za nacionalnim oslobođenjem potlačenih naroda Austro-Ugarske nailazila je uporno na otpor vrhova Monarhije, koji su u tom pogledu, poznato je, imali podršku vladajućih nacija — Nijemaca i Mađara. Sa nejednakim nasljeđem privrednog potencijala ove nacije naslijedile su i uzajamno nepovjerenje koje su njihove buržoazije iskoništavale da bi tako osigurale svoje klasne i političke interese u slobodnim nacionalnim državama. Sada je ekonomsko zatvaranje u okvir države, uz to još tipično male, koje nije poznavala privreda Monarhije, postalo baza i dopuna nacionalizma koji je predstavljao opasnost za susjede, a u svojoj zemlji slabio je i razarao njen društveni organizam. Nisu samostalne nacionalne države nasljednice Monarhije same po sebi bile uzrok veoma sporog tempa sopstvenog privrednog razvoja koji je takođe pokazivao značajne razlike između pojedinih zemalja, pa se za neke od njih ne bi ni moglo tvrditi da su između dva rata ostvarile relativno nizak nivo ekonomskog razvika. Osim toga, period od dvije decenije, koliko je trajao mir, suviše je kratak da bi se mogli riješiti privredni problemi koji su se unutar dvojne Monarhije u njenju privredi gomilali više od pola stoljeća. Privredno jedinstvo Monarhije, uspostavljeno u procesu razvika kapitalizma, samo je moglo biti razoreno nastankom buržoaskih nacionalnih država sa nacionalizmom kao vladajućom ideologijom. Umjesto jedinstvene privrede Monarhije, sasvim je prirodno što su u poznatim istorijskim uslovima nastale privrede cijelog niza država nasljednica koje su u većini ispoljavale težnju za što dubljim i radikalnijim raskidom sa bivšom državom u svim sferama društvenog života. To je, po našem mišljenju, najvažniji razlog zašto nije moglo biti kontinuiteta u privrednom razvoju Monarhije i zemalja nasljednica. Kontinuitet se mogao ostvariti samo pod uslovom preobražaja Monarhije u novi oblik države koja bi u svome sastavu zadržala sve ili gotovo sve zemlje koje su je sačinjavale do njenog raspada. Odsustvo kontinuiteta jedan je od značajnih razloga što je došlo do promjena u neravnomjernom privrednom razviku ovih zemalja koje su se ispoljile i potvrdile u činjenici da su jedne ekonomski zaostajale i stagnirale, dok su druge brže napredovale. Otuda su, pored privrednih problema zajedničkih svim zemljama nasljednicama (nepostojanje međusobne privredne saradnje), postojali i problemi različiti u pojedinim nasljednim zemljama. Neosporno je, u istorijskim uslovima koji su na ovom prostoru postojali poslije završetka prvog svjetskog rata, kapitalizam nije pokazao sposobnost da riješi ekonomske probleme koje je Monarhija ostavila u nasljeđe zemljama koje su nastale njenim rušenjem.

Druga naša primjedba odnosi se na značaj političkog pluralizma pri raspadu Austro-Ugarske. Kao što smo vidjeli, prof. Kann razvija tezu da je jedan od uzroka propasti Austro-Ugarske Monarhije bio nedostatak razvijenog političkog pluralizma u njenom političkom sistemu. Međutim, Austro-Ugarska nije propala usljed nerazvijenosti političkog pluralizma, već usljed nerazvijenosti demokratije. Istina kad

Kanna su to dvije strane jedinstvenog istorijskog procesa. Mogli bismo čak, reći da je to jedan od elemenata njegovog pogleda na istorijska zbivanja koja su dovela do raspada Monarhije. Ključ za razumijevanje ove pojave nalazi se, po našem mišljenju, u samoj prirodi političkog sistema dvojne države. Apsolutistički režim koji je davao osnovni pečat političkim odnosima u Monarhiji, koji je jedne narode držao u privilegisanom položaju — Nijemce i Mađare — a druge u podređenom, koji je radne mase cijele Monarhije veoma dugo držao lišene političkih prava da utiču na tokove društvenog i političkog života, mogao je da se efikasno suprotstavlja snagama demokratije čak i političkim pluralizmom, koji je znao da postavi na nacionalne osnove i usmjeri nacionalnim pravcem. Vladajućim faktorima Monarhije to nije bilo teško postići utoliko prije što su demokratske težnje nacionalnih pokreta u Austro-Ugarskoj imale veoma ograničene ciljeve, suštinski opredijeljene interesima društvenih klasa koje su im stajale na čelu. Istorijski razvoj zemalja nasljednica između dva svjetska rata pokazao je kako su njihove buržoazije shvatile demokratiju i gdje su joj bile granice. Iako prof. Kann za sebe kaže da nije pristalica istorijskog materijalizma, mi ćemo dodati da je potreba i zadatak istorijske nauke da se u svakoj konkretnoj istorijskoj fazi identifikuju društveni odnosi i klasni nosioci demokratskih procesa, da se uvijek utvrde društveno-istorijski okviri, dometi i pravac razvoja demokratije.

U zaključku našeg osvrtla možemo sa zadovoljstvom konstatovati da je ovaj simpozijum zabilježio uspjeh ne samo svojim značajnim domašajem nego istovremeno i svojim podsticajem za nova istraživanja. Istorija velikog, moćnog i dugovjekog srednjoevropskog carstva — Habsburške monarhije uopšte i njenog raspada posebno predstavljali su i trajno će predstavljati naučno područje, koje će privlačiti ne samo austrijske, mađarske i istoričare drugih zemalja nasljednica nego i istoričare iz svih regiona svijeta, kako je to vrlo ubjedljivo demonstrirao i ovaj Internacionalni simpozijum. S tim u vezi posebno nas raduje što možemo istaknuti da je ovaj bečki jubilarni simpozijum okupio imponantan krug istoričara iz mnogih zemalja Evrope i Amerike, kojima pripadnost njihovih država različitim društvenim i političkim sistemima nije predstavljala smetnju da konfrontiraju rezultate svojih ispitivanja, svoje analize i ocjene o jednom izvanredno značajnom istorijskom događaju i da u jednoj atmosferi intelektualnog stvaralaštva i odnosa naučnim argumentima, oslobođenim političke pristrasnosti, vode dijalog o mnogim pitanjima istorije posljednjih mjeseci i dana Dunavske monarhije i nastanka novih samostalnih nacionalnih država. U toj, rekli bismo epohalnoj, činjenici nalazi se pouka istorije i istovremeno poruka ovoga Internacionalnog simpozijuma da je sloboda najviša vrijednost čovjeka i naroda i da je istina istorije najdublje nadahnuće istorijske nauke, nezavisno od državnog, nacionalnog i svakog drugog predmeta i određenja njenih ispitivanja i njenih predstavnika.

Enver REDŽIĆ